

Stanisław Latour

Problematyka konserwatorska zespołu staromiejskiego w Trzebiatowie

---

Ochrona Zabytków 28/3-4 (110-111), 180-197

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

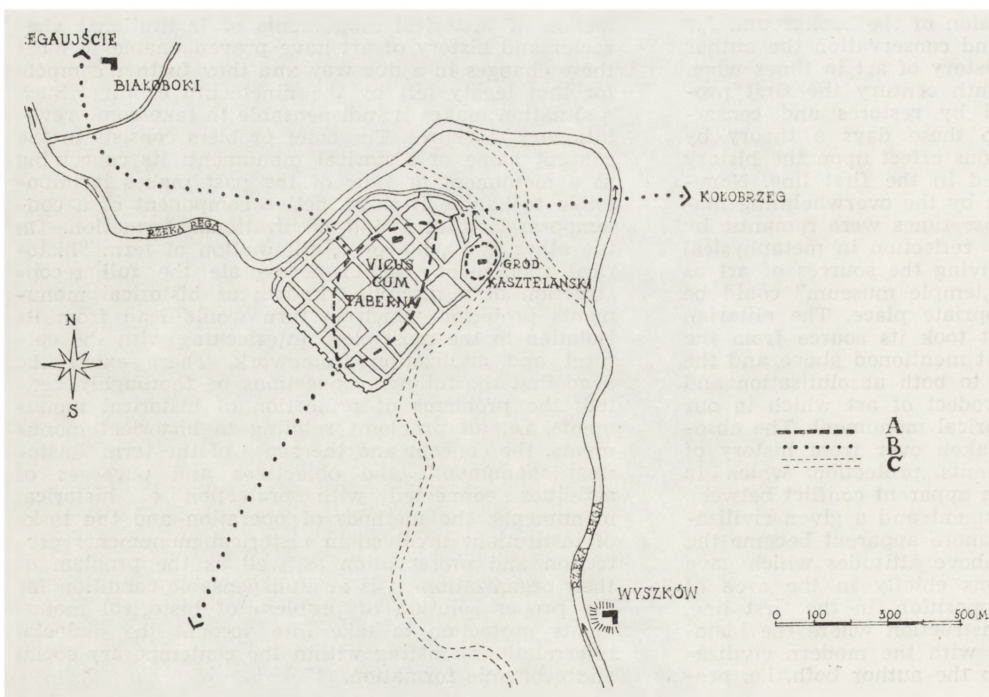
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROBLEMATYKA KONSERWATORSKA ZESPOŁU STAROMIEJSKIEGO W TRZEBIATOWIE

Trzebiatów — położony na Pomorzu Zachodnim, w północnej części powiatu gryfickiego, na niewielkim wzniesieniu w głębokim zakolu rzeki Regi — posiadał w swoim czasie znakomite warunki rozwoju. Bliskość morza, spławność rzeki, krzyżujące się szlaki handlowe, a także obszerne zaplecze upraw rolnych sprawiły, że miasto to w okresie średniowiecza, a także i w czasach nowożytnych, przeżywało okres rozkwitu, konkurując z powodzeniem z sąsiadującymi na południu Gryficami i pobliskim Kołobrzegiem.

Towarzyszące temu rozwojowi okoliczności znalazły odbicie w charakterze zabudowy, w bogactwie jej programie, a także w trwałości ceglanych konstrukcji, stosowanych szeroko nie tylko w publicznych budowlach sakralnych

i świeckich, lecz również w mieszczańskiej zabudowie typu mieszkalnego i gospodarczego. W swej bogatej w wydarzenia przeszłość. ły rozbiórce średniowieczne bramy miejskie i i ostatnia wojna nie oszczędziła miasta. Zniszczeniu uległa zachodnia pierzeja rynku i część zabudowy w rejonie północno-wschodnim. Większość budynków jednakże ocalała. Dzięki temu Trzebiatów można zaliczyć do tych nielicznych miast, które obok siatki dawnych ulic zachowały swój trzeci wymiar, reprezentowany w przyrynkowej zabudowie, a także w oglądanej z daleka panoramie, wypełnionej piętrzącymi się dachami domów. Ten niecodzienny, jak na warunki Pomorza, fakt zobowiązuje do szczególnego zajęcia się dalszym losem miasta, utrwalenia jego walorów kompozycyjnych i historycznych.

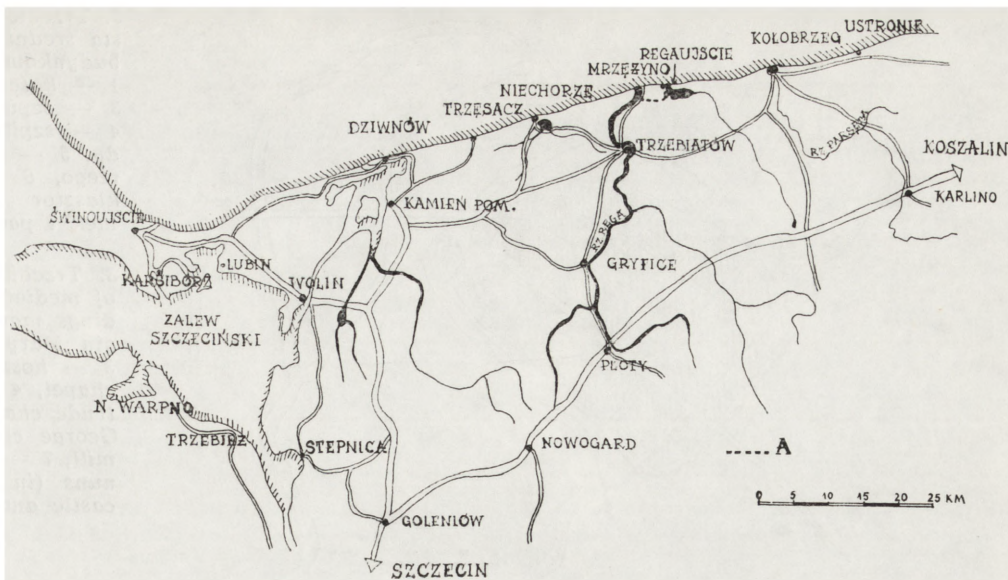

1. Trzebiatów, schemat planu miasta średniowiecznego: A — przypuszczalny zarys grodu i osady przedlokacyjnej, B — szlaki komunikacyjne, C — obecne koryto Regi i jej kanału

1. Trzebiatów, a schematized plan of medieval town: A — probable outline of burgh and pre-locational settlement, B — traffic routes, C — the present river-bed of Rega and its channel

2. Schemat planu terenów przybrzeżnych w rejonie Trzebiatowa (wg wycinka mapy woj. szczecińskiego): A — pierwotne koryto Regi z portem w Redzeujściu

2. A schematized plan of the sea shore lands within the region of Trzebiatów (after a section of map of Szczecin Voivodship): A — the original river-bed of Rega with a harbour at Regaujście

POWSTANIE I ROZWÓJ MIASTA DO POŁOWY XIX W.

Pierwsza historyczna wzmianka o Trzebiatowie pochodzi z roku 1170. Zawarta jest ona w dokumencie fundacyjnym dotyczącym darowizny wsi i sąsiadujących z nim bezpośrednio terenów na rzecz filiacji zakonu norbertanów z Lund¹. Dokument lokacyjny wydany przez księcia Barnima I w roku 1271, oparty na prawie lubeckim, dotyczy już zorganizowanej i zamieszkałej osady, posiadającej obok grodu kościół oraz obszerne targowisko (il. 1).

W okresie średniowiecza aż po wiek XVI Trzebiatów odgrywał znaczną rolę gospodarczą i obronną w Księstwie Zachodnio-Pomorskim. Wzrost zamożności i szerokie kontakty morskie ze światem, nawiązywane za pośrednictwem własnej floty i portu morskiego w Redzeujściu (il. 2), znalazły swe odzwierciedlenie w programie zabudowy oraz w wystroju architektonicznym mieszczkańskich domów, wznoszonych w większości w konstrukcji murowanej² (il. 3).

Niepomyślny okres dla miasta przyniosła wojna trzydziestoletnia. Pogłębiły go klęski militarne i żywiołowe, których konsekwencją było całkowite zniszczenie portu w Redzeujściu oraz znaczne ubytki w zabudowie miejskiej³.

¹ Dokument fundacyjny wydany przez ks. Kazimierza I. W dokumencie wymieniono m.in. patronat nad kościołem w Trzebiatowie. „*Eidem ecclesiae contulimus ecclesiam in Tribetou post dcessum presbiteri qui modo in ea ministrat...*” — *Pommersches Urkundenbuch*, Szczecin, s. 868 + I s. 58; K. Ślaski, *Podziły terytorialne na Pomorzu w XII—XIII w.*, Poznań 1960, s. 109.

² Obok dochodów z uprawy ziemi, hodowli, browarnictwa i rybołówstwa morskiego miasto czerpało główne zyski z handlu zbożem; w 1303 r. uzyskało prawo

Odmienny układ stosunków politycznych i gospodarczych, jaki nastąpił po wcieleniu Pomorza do Brandenburgii a następnie Królestwa Pruskiego, przekreślił możliwości powrotu miasta do dawnego znaczenia.

Dotkliwe ślady zniszczenia uzupełniane były stopniowo przez cały wiek XVII. Procesowi temu towarzyszyła znacznie uboższa w swej formie zabudowa, realizowana głównie w konstrukcji ryglowej. W omawianym okresie uległy rozbiórce średniowieczne bramy miejskie i część murów obronnych, a splantowane wały i fosy zamieniono na ogrody.

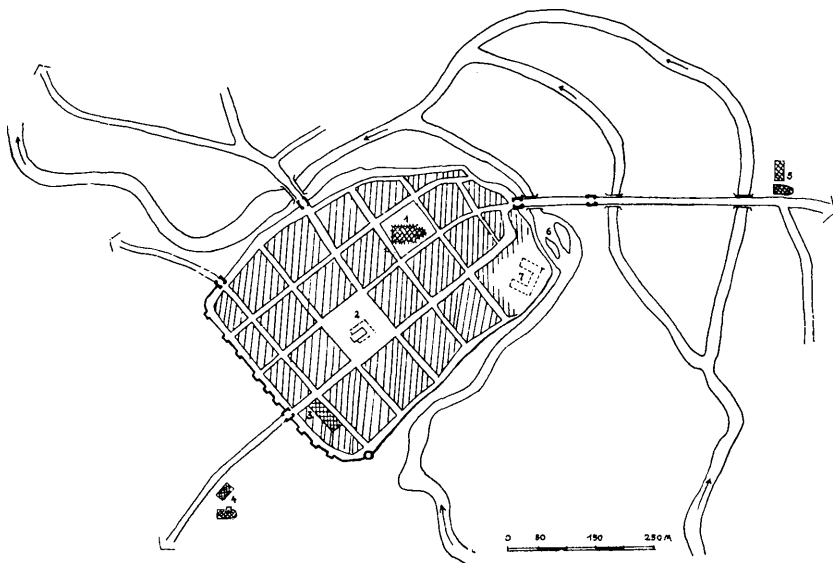
Sytuacja gospodarcza miasta uległa pewnej poprawie dopiero w połowie XIX w. w związku z ulokowaniem w nim niewielkich zakładów przemysłowych, przeprowadzeniem linii kolejowej, a także dzięki wzrostowi atrakcyjności turystyczno-wypoczynkowej wybrzeża morskiego.

OBCENY STAN MIASTA

Z ostatniej wojny Trzebiatów wyszedł stosunkowo obronną ręką, jednakże trzeciorzędna rola, jaka mu przypadła w okresie powojennym, brak wyraźnych perspektyw rozwoju oraz środków na niezbędne remonty i inwestycje przyniosły katastrofalne skutki.

składu, a w 1309 r. zwolnienie od cła z połowów na pobrzeżu Bałtyku. Własna flota liczyła 22 statki handlowe; kontakty utrzymywane były z Gdańskiem, Rugią, Bornholmem, Lubeką i Kopenhagą — Z. Radacki, *Studium historyczno-urbanistyczne*, PP PKZ, Szczecin 1963, ss. 18—20.

³ Dane liczbowe na temat stanu zaludnienia i zainwestowania miasta po pożarze w 1679 r. oraz jego stopniowej odbudowy i przemian w okresie XVIII w. podaje za Wehrmanem i Brumimerelem Z. Radacki, o.c., ss. 20—21.

3. Trzebiatów, schemat planu miasta średniowiecznego z oznaczeniem budynków użyteczności publicznej: 1 — kościół Mariacki, 2 — ratusz, 3 — szpital i kaplica Św. Ducha, 4 — szpital i kaplica Św. Gertrudy, 5 — szpital i kaplica Św. Jerzego, 6 — młyn i tartak, 7 — klasztor norbertanek (później zamek i pałac)

3. Trzebiatów, a schematized plan of medieval town with public buildings marked in it: 1 — The Virgin Mary church, 2 — town hall, 3 — hospital and the Holy Ghost chapel, 4 — hospital and St. Gertrude chapel, 5 — hospital and St. George chapel, 6 — mill and saw mill, 7 — monastery of St. Norbert nuns (in later times turned into castle and palace)

Ucierpiały szczególnie zasoby mieszkaniowe. Pewną poprawę zapowiadało przygotowanie w Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Szczecinie w 1962 r. planu ogólnego, a na-

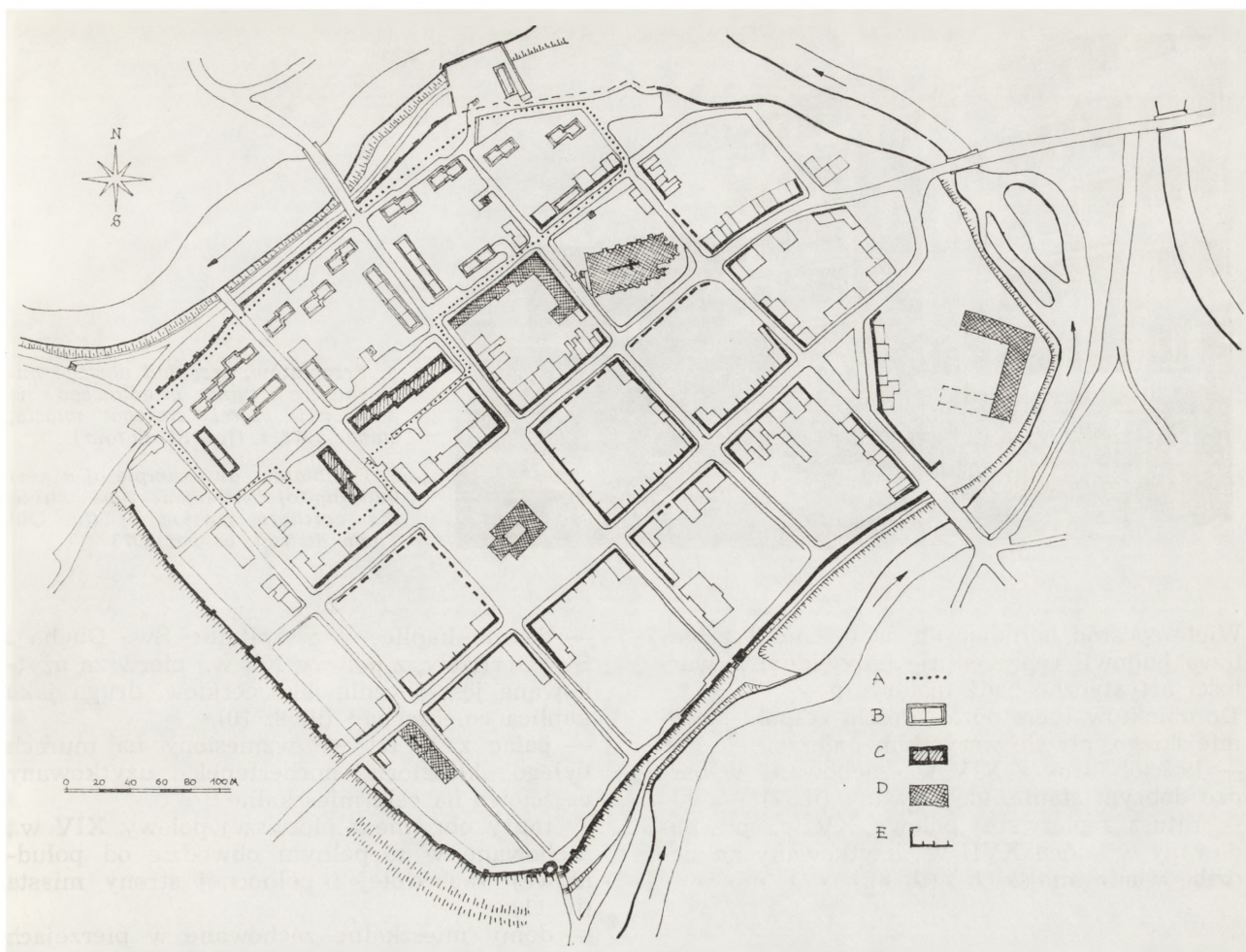
stępnie w 1966 r. planu szczegółowego zagospodarowania miasta⁴; plan ten umożliwił wprowadzenie na tereny staromiejskie niewielkiej ilości zabudowy typu plombowego (il.

⁴ Plan ogólny dla miasta Trzebiatowa w swej pierwszej wersji sporządzony został w 1962 r. w Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Szczecinie. Plan szczegółowy, stanowiący dalsze rozwinięcie poprzedniego, sporządzony został w tej samej Pracowni

w 1966 r. Obydwa plany stanowiły podstawę do wydawania lokalizacji i sporządzania projektów realizacyjnych dla zabudowy plombowej i nowego budownictwa osiedlowego; utraciły swą aktualność w momencie zatwierdzenia zmodernizowanej wersji w 1972 r.

4. Trzebiatów, budownictwo plombowe z lat 1966—1968 przy ul. Zajazdowej (fot. St. Latour)
4. Trzebiatów, residential building from the years 1966—1968 at Zajazdowa street

5. Trzebiatów, odrys planu starego miasta według pomiaru sytuacyjno-wysokościowego z 1962 r., z naniesieniem projektowanej zabudowy osiedla mieszkaniowego „Stare Miasto” (wg projektu B. P. „Miastoprojekt” w Szczecinie): A — granice terenu przekazanego pod nową zabudowę osiedla „Stare Miasto”, B — projektowane budynki mieszkalne, C — budynki mieszkalne w realizacji, D — budynki zabytkowe o charakterze użytkowym, E — pierzeje uliczne podlegające ochronie

5. Trzebiatów, a reproduction of plan of the Old Town district according to situational survey from 1962 with the planned housing project „Stare Miasto” (The Old Town settlement) marked in it: A — boundaries of area designed for erection of the „Stare Miasto” (The Old Town settlement), B — planned blocks of flats, C — blocks of flats in the course of erection, D — historic building adapted to modern functions, E — street frontages under protection

4). W 1970 r. w północno-zachodniej części starego miasta, gdzie istniały stosunkowo największe ubytki w zabudowie, rozpoczęto realizację budownictwa osiedlowego o wysokości 3-5 kondygnacji (opartego na segmentach z Wojewódzkiego Zestawu Projektów), niestety zupełnie nie zharmonizowanego z istniejącą siatką dawnych ulic i zachowaną w sąsiedztwie zabudową (il. 5, 6). Przyrost izb z nowego budownictwa, jak dotychczas, nie stoi w żadnym stosunku do potrzeb, utrudniając tym samym rozszerzenie planu kapitalnych remontów istniejącej jeszcze starej zabudowy.

Trzebiatów, liczący obecnie około 9000 mieszkańców, jest ośrodkiem administracyjnym na szczeblu gminy.

Powierzchnia miasta w granicach administracyjnych wynosi 2765 ha, w tym powierzchnia zainwestowana w urządzenia miejskie obejmuje

367 ha. Właściwe miasto w granicach wyznaczonych obrysem murów miejskich zajmuje powierzchnię 16,6 ha. W obrębie granic miasta, obok zabudowy typu miejskiego, znajdują się niewielkie gospodarstwa rolne (nie przekraczające 2 ha) o charakterze ogrodniczym.

Rozwija się w Trzebiatowie przemysł drzewny i ceramiczny, uprawy rolne i ogrodnicze. Do podstawowych funkcji ośrodka należy działalność usługowa na rzecz mieszkańców miasta i regionu, a obecnie w coraz to szerszym zakresie także obsługa ruchu turystycznego. Działalność w wymienionych wyżej dziedzinach prowadzona jest za pośrednictwem pięciu niewielkich zakładów przemysłowych, skromnej sieci placówek handlowych i gastronomicznych, trzech szkół, kina, domu ludowego, szpitala, ośrodka zdrowia, hotelu o 33 łóżkach i schroniska turystycznego o 53 miejscach.

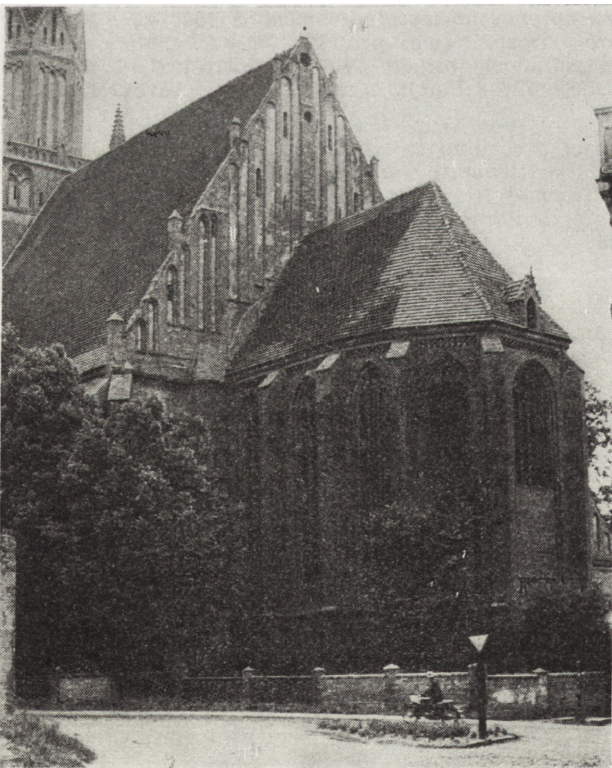
5. Trzebiatów, przykład nowego budownictwa typu osiedlowego w północnej części starego miasta, stan z 1973 r. (fot. St. Latour)

6. Trzebiatów, an example of a new building of settlement type within the northern portion of the Old Town district, as per 1973

Wiele spośród istniejących na terenie Trzebiatowa budowli reprezentuje indywidualne wartości artystyczne bądź historyczne.

Do obiektów tych, poza całością zespołu staromiejskiego, przede wszystkim należą:

- kościół farny z XIV w., zachowany w bardzo dobrym stanie, użytkowany (il. 7);
- ratusz z pierwszej połowy XV w., przebudowany w końcu XVII w., użytkowany na siedzibę władz miejskich⁵ (il. 8);

7. Trzebiatów, widok na prezbiterium kościoła farnego z XIV w. (fot. St. Latour)

7. Trzebiatów, view on sanctuary of the collegiate church from the 14th century

— dawne kaplice przyszpitalne Św. Ducha i Św. Gertrudy, z połowy XV w.; pierwsza użytkowana jest obecnie jako cerkiew, druga jako kaplica cmentarna⁶ (il. 9, 10);

— pałac z XVIII w., wzniesiony na murach byłego klasztoru norbertanek, użytkowany częściowo na cele mieszkalne⁷;

— mury obronne z pierwszej połowy XIV w., zachowane w niepełnym obwodzie od południowej, zachodniej i północnej strony miasta (il. 11);

— domy mieszkalne zachowane w pierzejach rynkowych oraz w ciągach wzdłuż ulic: Wojska Polskiego, 2-go Pułku Ułanów, Słowackiego, Głębokiej, Lipowej i Szkolnej; domy te, użytkowane na cele mieszkalne i usługowe, w większości znajdują się w złym stanie technicznym i wymagają szybkiej interwencji (il. 12, 13).

⁵ Ratusz, usytuowany pośrodku rynku, w pierwszej wersji gotycki, przebudowany został po pożarze w 1679 r. na trójskrzydłowe założenie barokowe, zamknięte od czwartej strony ryzalitem, stanowiącym pozostałość poprzedniej budowli.

⁶ Obie kaplice wraz z trzecią — Św. Jerzego, przebudowaną w połowie XIX w. na cele mieszkaniowe, wzniesione zostały jako kaplice przyszpitalne w drugiej połowie XV w. Jedną z nich — Św. Ducha — znajduje się w obrębie murów miejskich; dwie pozostałe — na przedmieściach Gryfickim i Kołobrzeskim.

⁷ Pałac, usytuowany w obrębie dawnego „castrum” nad Regą we wschodnim krańcu starego miasta, stanowi kolejne przekształcenie wzniesionego na terenie grodu w końcu XIII w. klasztoru norbertanek, przebudowanego z początkiem XVII w. na rezydencję książąt szczecińskich, a następnie w okresie panowania Fryderyka III w 1694 r. na barokową rezydencję pruską, przekształcaną jeszcze wielokrotnie w XVIII i XIX w. Obecnie budynek pałacowy, w znacznym stopniu zdewastowany i pozbawiony pierwotnego wystroju architektonicznego, użytkowany jest na cele mieszkalne i magazynowe; przeprowadzone w 1973 r. badania architektoniczne i archeologiczne ujawniły wiele relikwów gotyckich tkwiących w strukturze ścian zewnętrznych oraz w fundamentach ukrytych pod ziemią.

8. Trzebiatów, pozostałość ratusza gotyckiego z pierwszej połowy XV w. (fot. St. Latour)
8. Trzebiatów, relics of the Gothic town hall from the first half of the 15th century

Miasto ma przestarzałą i nie scaloną w jednolity układ sieć instalacji wodnej, kanalizacyjnej i gazowej oraz w części napowietrzną sieć energetyczną, która nie zaspokaja obecnych potrzeb. Komunikacja kołowa, w tym również ruch ciężkich pojazdów i ruch tranzytowy, przebiega przez nie dostosowane do tego celu ulice starego miasta, oddziałując niekorzystnie na stan istniejącej w sąsiedztwie zabudowy.

PERSPEKTYWY ROZWOJOWE

Zaktualizowany w 1972 r. miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego Trzebiatowa założył radykalną poprawę obecnej sytuacji w mieście⁸.

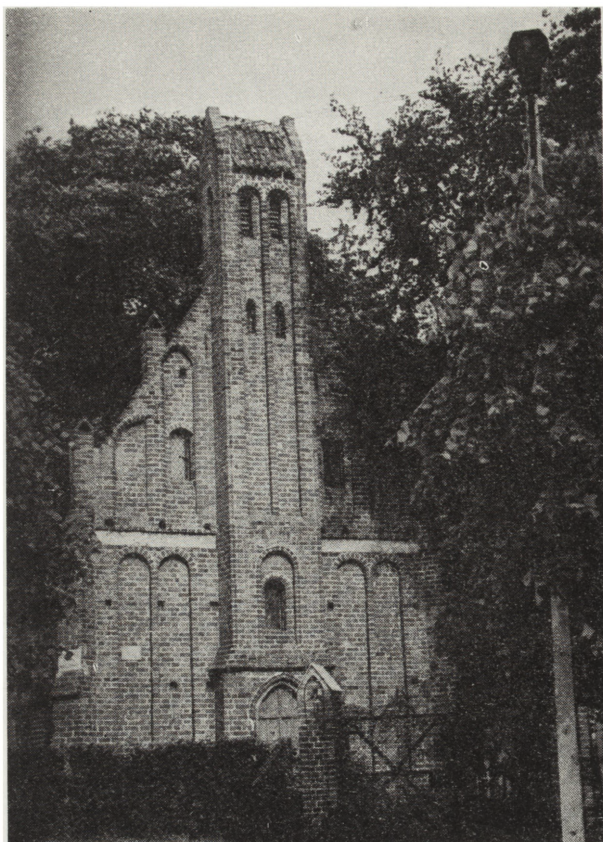
Przewiduje on wyraźną intensyfikację ruchu turystycznego, której towarzyszyć powinien odpowiedni rozwój usług i poprawa sytuacji mieszkaniowej. Zaplanowano restaurację istniejącej zabudowy oraz budowę nowych obiektów

⁸ Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Trzebiatowa na lata 1970—1985 zatwierdzony został Uchwałą Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w dniu 10.V.1972 r. Plan ten zobowiązuje prezydium rad narodowych wszystkich szczebli oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do odbudowy obiektów zabytkowych i uporządkowania starego miasta do roku 1977, tj. na jego 700-lecie. Szczegółowy program realizacji tej uchwały miał zostać przedłożony Prezydium WRN do końca 1973 r., do opracowania takiego programu jednakże nie doszło.

9. Trzebiatów, dawna kaplica przyszpitalna Św. Ducha (fot. St. Latour)

9. Trzebiatów, a former hospital chapel of the Holy Ghost

10. Trzebiatów, dawna kaplica przyszpitalna Św. Gertrudy (fot. St. Latour)

10. Trzebiatów, a former hospital chapel of the Holy Ghost

11. Trzebiatów, fragment murów obronnych z zachowaną basztą tzw. Kaszana, stan z 1974 r. (fot. K. Fabiś)

11. Trzebiatów, a portion of town walls with the preserved tower called „Kaszana”, as per 1974

tów rzemieślniczo-handlowych, hotelu, schroniska turystycznego, ośrodka sportów wodnych, ponadto adaptację zabytkowego pałacu na bibliotekę i dom kultury.

Dla poprawy sytuacji mieszkaniowej założono wzniesienie do roku 1985 ponad 3000 izb, co ma przynieść zmniejszenie zagęszczenia powierzchni mieszkalnej do 1,1 mieszkańca na izbę. Na funkcje mieszkalne poza granicami starego miasta przeznaczone zostały nowe tereny, położone głównie w rejonie południowo-zachodnim obecnego obszaru miejskiego (il. 14).

W zakresie uzbrojenia przewidziano zbudowanie nowych ujęć wodnych wraz z siecią wodociągową, rozbudowę istniejącej oczyszczalni ścieków z podłączeniem do niej całego obszaru miasta, modernizację sieci gazowej z dostosowaniem jej do gazu płynnego oraz budowę centralnej kotłowni wraz z ogólnomiejską siecią ciepłowniczą.

REWALORYZACJA ZABYTKOWEGO ZESPOŁU

Problem rewitalizacji zabytkowych ośrodków miejskich jest niezwykle złożony. Każdy podejmowany temat z tej dziedziny reprezentuje zbiór niepowtarzalnych sytuacji i warunków wymagających indywidualnej oceny i rozstrzygnięć. Zasadniczą jednakże tendencją towarzyszącą tym poczynaniom jest utrzymanie podstawowych elementów przestrzennych miasta o walorach historycznych bądź kompozycyjnych w możliwie niezmienionym stanie. Należą do nich w równej mierze: topografia, rozplanowanie, skala i charakter zabudowy, pojedyncze obiekty zabytkowe jako dominanty bądź istotne elementy składowe kompozycji przestrzennej, wreszcie swoisty koloryt i piękno, wynikające z materiału, z jakiego miasto zostało wzniesione i z funkcji, jakiej służyło. Warunkiem powodzenia w realizacji tych tendencji jest umiejętna adaptacja zachowanych form przestrzennych i pozostałości materialnych do nowych funkcji, wynikających z programu rozwojowego. Adaptacja ta powinna honorować podstawowe wymagania towarzyszące współczesnej organizacji życia w mieście, ze szczególnym uwzględnieniem problemów:

- komunikacji masowej i indywidualnej,
- infrastruktury,
- sieci usług i ich wyposażenia,
- mieszkalnictwa, z dostosowaniem warunków mieszkaniowych do niezbędnego standardu w zakresie mieszkania, bloku, osiedla.

Właściwie przystosowany zespół urbanistyczny może spełniać wszelkie warunki niezbędne do włączenia go we współczesny nurt życia, bez umniejszenia jego wartości historycznych. Dla uzyskania możliwie optymalnych rozwiązań w tym zakresie konieczne jest współdziałanie służby konserwatorskiej i organów planowania przestrzennego. Współdziałanie to winno być oparte na szczegółowym rozeznaniu zarówno potrzeb wynikających z opracowanego

12. Trzebiatów, stan zabudowy ul. Słowackiego z 1973 r., widok od strony podwórzy (fot. St. Latour)

12. Trzebiatów, building in Słowacki street as per 1973, seen from the side of courts

w kilku wariantach programu, jak i ze szczegółowej oceny zabytkowego zespołu i poszczególnych jego elementów, dokonanej w aspekcie historycznym, artystycznym, technicznym i ekonomicznym.

Z kolei ocena zespołu winna być poprzedzona inwentaryzacją urbanistyczną i architektoniczno-konserwatorską oraz badaniami, obejmującymi przede wszystkim:

— historię zespołu i poszczególnych występujących w nim obiektów, popartą w razie potrzeby badaniami terenowymi typu archeologicznego i architektonicznego;

— problematykę walorów kompozycyjnych reprezentowanych przez zespół jako całość oraz zawartych w poszczególnych jego wnętrzach,

— stan techniczny zabudowy;

— infrastrukturę i inne urządzenia komunalne;

— sposób użytkowania budynków i możliwość ich adaptacji;

— stosunki demograficzne.

Zebrane wyniki badań powinny stanowić materiał wyjściowy do opracowania wytycznych konserwatorskich i szczegółowych planów zagospodarowania przestrzennego, a następnie — realizacyjnych planów urbanistycznych i architektonicznych.

W wypadku Trzebiatowa mamy do czynienia z pełnym niemal rozeznaniem problemów funkcjonalnych i gospodarczych oraz z dość daleko zaawansowanym przygotowaniem decyzji realizacyjnych, czego odzwierciedleniem jest zatwierdzony plan szczegółowy i cząstko-

13. Trzebiatów, jedyna zachowana kamienica secesyjna usytuowana na ciągu średniowiecznych murów obronnych, stan z 1974 r. (fot. St. Latour)

13. Trzebiatów, the only preserved dwelling house in Secessionist style standing within a section of town walls, as per 1974

we projekty realizacyjne urbanistyczno-architektoniczne. Opracowania te nie zostały jednakże podbudowane dostatecznym rozeznaniem stanu technicznego i reprezentowanych wartości zabytkowych poszczególnych obiektów, znajdujących się na terenie starego miasta. Brak aktualnych badań terenowych utrudnia w konsekwencji przeprowadzenie analizy możliwości adaptacyjnych oraz prawidłowego wartościowania poszczególnych budynków⁹.

Za podstawę do określenia programu miasta należy przyjąć zatwierdzony plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego. Przewidywany w nim usługowo-mieszkaniowy charakter dzielnicy staromiejskiej stwarza stosunkowo najlepsze warunki dla jej rewaloryzacji. Procesowi temu powinno towarzyszyć uszanowanie i ochrona charakterystycznych cech zabytko-

⁹ W celu przyjęcia miastu z pomocą kierownictwo Zakładu Rozwoju Architektury i Konserwacji Zabytków Instytutu Architektury i Planowania Przestrzennego Politechniki Szczecińskiej postanowiło skoncentrować na terenie Trzebiatowa studenckie praktyki wakacyjne i obozy naukowe, prowadzone w ramach przedmiotów „historia architektury” i „kon-

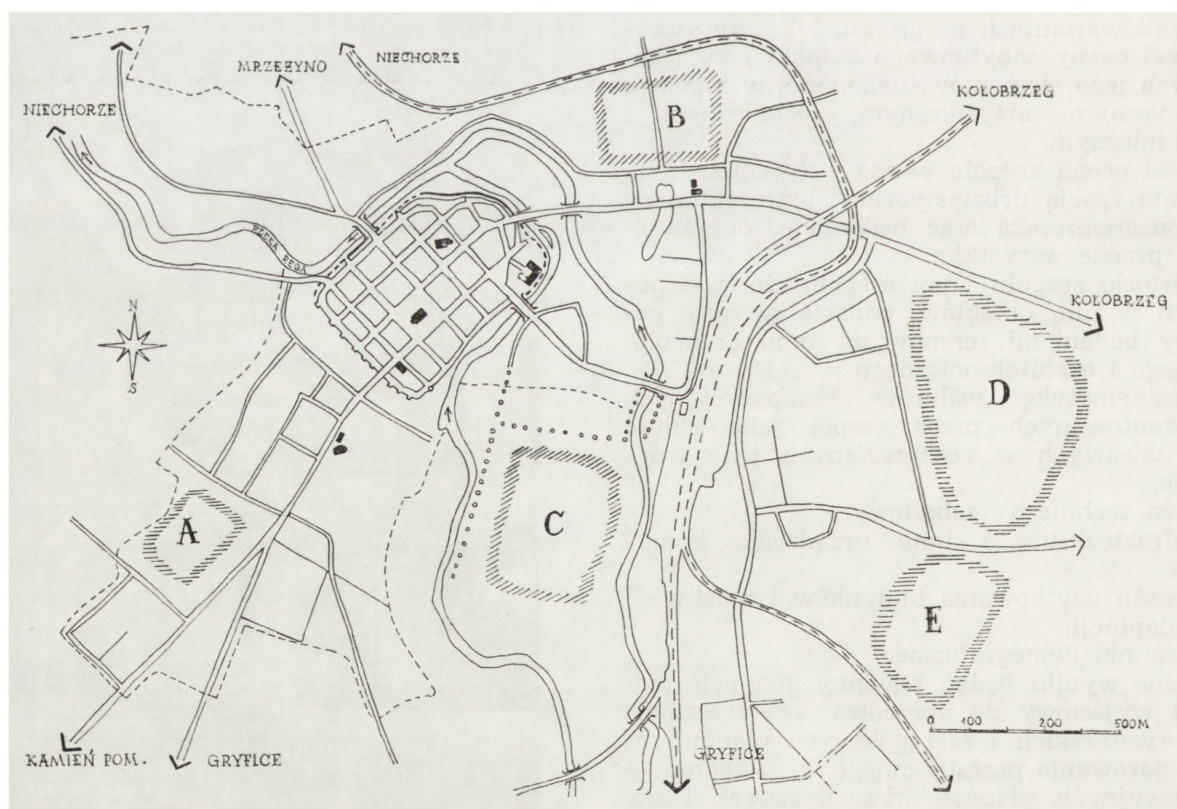
wego zespołu, na które w wypadku Trzebiatowa składają się przede wszystkim:

- skala miasta zaprezentowana przez wielkość działek i gabaryt zabudowy;
- zachowane obiekty zabytkowe, reprezentujące wartości historyczne i kompozycyjne;
- ogólny nastrój wnętrza, wytworzony przez formę, barwę i detal towarzyszący architekturze historycznej.

Szczegółowy program działania oparty na ustaleniach planu, scharakteryzowanych wyżej wskazaniach oraz badaniach technicznych i architektoniczno-konserwatorskich winien uwzględnić następujące grupy zagadnień:

- konserwację lub restaurację zabytkowych obiektów z równoczesną ich adaptacją dla określonych programem potrzeb;
- renowację i adaptację pozostałej istniejącej

serwacja zabytków”. W rezultacie pomiarami inwentaryzacyjnymi objęto dotychczas 36 zabytkowych budynków, usytuowanych w obrębie kwartałów przewidzianych w pierwszej kolejności do odrestaurowania. Równocześnie przeprowadzono wstępną ocenę techniczną i architektoniczno-konserwatorską.

14. Trzebiatów, schemat planu miasta i terenów przyległych w granicach objętych planem ogólnym, z naniesieniem podstawowych wytycznych planu: A — tereny rozwojowe mieszkalnictwa, B — tereny rozwojowe dla usług rolniczych, C — tereny rozwojowe urządzeń sportowych, D, E — tereny rozwojowe mieszkalnictwa

14. Trzebiatów, a schematized town map with adjacent territories covered by the general development plan with the basic plan outlines marked in it: A — development areas for housing, B — development areas for agriculture, C — development areas for sports and recreation, D, E — development areas for residential building

15. Trzebiatów, fragment zabudowy północnej pierzei rynku w kierunku ul. Słowackiego, stan z 1973 r. (fot. St. Latour)

15. Trzebiatów, a portion of building at the northern frontage of market square, as per 1973

zabudowy z równoczesnym przeprowadzeniem sanacji wnętrzblokowych;

— wprowadzenie nowej zabudowy mieszkaniowej i usługowej na terenach obecnie jej pozabawionych;

— modernizację układu komunikacyjnego, z wprowadzeniem obwodnic dla ruchu tranzytowego i ciężkiego;

— modernizację uzbrojenia z dostosowaniem do potrzeb określonych perspektywami rozwoju;

— wprowadzenie elementów uzupełniających w formie zieleni i form małej architektury.

Zakres prac, jakie należałoby podjąć w ramach realizacji zadań ujętych w każdej z wymienionych wyżej grup, powinien zostać podbudowany szczegółową inwentaryzacją obecnego stanu zainwestowania analizą i oceną jej wyników w aspekcie technicznym i historyczno-konserwatorskim oraz ostatecznym sformułowaniem właściwie dobranych propozycji programowych.

1. Konserwacja i restauracja zabytkowej zabudowy

Wobec znacznego, ciągle postępującego zniszczenia istniejących zasobów, szczególną troską

należałoby otoczyć zachowane dotychczas obiekty, reprezentujące niejednokrotnie istotne wartości konserwatorskie. Zwłaszcza należy mieć na uwadze mieszczańską zabudowę mieszkalno-usługową, która stanowi nieliczną grupę obiektów tego typu, zachowanych w obrębie dawnego Księstwa Zachodnio-Pomorskiego. Zabudowa ta, aczkolwiek dzisiaj w znacznym stopniu zniekształcona, nadaje miastu specyficzny charakter, głównie dzięki zachowaniu dawnych układów własnościowych i gabarytu wysokościowego, ujawniających harmonię i kontrasty — charakterystyczne dla miasta średniowiecznego.

Zauważyć je można zarówno w panoramie miasta oglądanej znad brzegów opływającej miasto Regi, jak i w perspektywach ciągów ulicznych (il. 15, 16). Szczególnie fasady w północnej pierzei ul. Słowackiego stanowią znakomitą podbudowę masywnej bryły kościoła. Oprócz znaczenia w skali urbanistycznej, zachowane kamienice reprezentują przykłady form zabudowy miejskiej realizowanej na obszarze północnych regionów Księstwa, stanowiąc dokument dziejów, jakie im towarzyszyły od średniowiecza po dzień dzisiejszy.

Na podstawie dotychczasowych badań, przeprowadzonych zarówno przez PP PKZ, jak i ostatnio przez Zakład Doświadczalny Instytutu Architektury Planowania Przestrzennego Politechniki Szczecińskiej, możliwe stało się określenie przypuszczalnego pierwotnego podziału własnościowego terenu miasta lokacyjnego, opartego na działce o podstawowej wielkości 9×36 m (30×120 stóp)¹⁰ oraz powtarzającego się sposobu jej zabudowy.

¹⁰ Podstawowy wymiar działki 9×36 m, co odpowiada wymiarom 2×8 prętów lub 30×120 stóp, określono na podstawie wstępnych badań, połączonych z analizą planu miasta. Wielkość poszczególnych bloków jest konsekwencją wyżej wymienionych wymiarów. Dzisiejszy podział własnościowy nosi ślady

Najlepiej zachowanym budynkiem noszącym cechy średniowiecznej zabudowy okazała się kamienica nr 27, usytuowana w południowej pierzei rynkowej. W czasie badań natrafiono w niej na zachowane w stanie nieomal niezmiennym ściany sąsiedzkie oraz na liczne relikty średniowiecznego podziału i wystroju w ścianach szczytowych. Układ wewnętrzny budynku, oparty na schemacie dwutraktu, mieścił przypuszczalnie w przyziemiu kantor

rozdrobienia niektórych działek na połówki, pochodzącego głównie z podziałów przeprowadzonych w czasie znacznego rozwoju miasta w drugiej połowie XV w. i w XVI w. oraz z ich komasacji, towarzyszącej dziewiętnastowiecznej przebudowie na kamienice o charakterze czynszowym.

16. Trzebiatów, fragment zabudowy wschodniej pierzei rynku, stan z 1974 r. (fot. K. Fabiś)

16. Trzebiatów, a portion of building at the eastern frontage of market square, as per 1974

17. Trzebiatów, oficyna gospodarcza na parceli przy ul. Wojska Polskiego 62 przewidziana do restauracji w 1975 r. (fot. Z. Trubiłko)

17. Trzebiatów, an outbuilding on a site at 62, Wojska Polskiego street; planned for restoration in 1975

handlowy, z zapleczem warsztatowym w trakcie tylnym oraz mieszkanie na piętrze z reprezentacyjną izbą od strony frontowej. Poddasze oraz piwnica dostępna bezpośrednio z ulicy miały charakter magazynowy. Układ ten wraz z piwnicą występującą z reguły tylko pod frontową częścią budynku ma analogie w innych badanych obiektach, usytuowanych zarówno w zabudowie przyrynkowej, jak i w ciągach ulicznych oddalonych od placu rynkowego.

Zasadniczy budynek, o powtarzających się wymiarach 9×18 m (30×60 stóp), był z reguły uzupełniany dostawioną do jego tylnej ściany oficyną gospodarczą o wymiarach $4,5 \times 6$ — 9 m, wznoszoną z cegły wzdłuż granicy działki. Oficyna ta w okresie późniejszym podlegała dalszej wzdłużnej, niejednokrotnie sięgającej aż do tylnej granicy działki, rozbudowie, realizowanej już w konstrukcji szachulcowej. Do dziś zachowały się dwie takie oficyny, przylegające do przebudowanych budynków mieszkalnych, usytuowanych przy ul. Wojska Polskiego 62 oraz ul. Słowackiego 1; obydwie oficyny zostały zinwentaryzowane przez Politechnikę Szczecińską w ramach wakacyjnych praktyk studenckich i zakwalifikowane do odrestaurowania (il. 17, 18, 19).

Niezwykle charakterystyczna dla omawianej zabudowy jest konstrukcja ścian sąsiedzkich o wysokości dwóch kondygnacji, oparta na czteroprzęsłowym schemacie filarowo-łękowym, założonym w rozstawie osiowym około 4,5 m

(1 pręt lubecki = 15 stóp), z dwustronnym wnąkowaniem. Ściany tego typu, występujące w budynku nr 27, napotkane zostały w czasie badań sondażowych w wielu innych obiektach, nawet tych, które uległy znacznym przekształceniom w okresie XVIII i XIX w. Fakt ten zdaje się świadczyć zarówno o powszechności tego systemu konstrukcyjnego, jak i o równoczesnym powstawaniu zabudowy miejskiej na całym obszarze miasta, a także o licznych wypadkach jednoczesnego wznoszenia kilku sąsiadujących ze sobą kamienic.

18. Trzebiatów, oficyna gospodarcza na parceli przy ul. Wojska Polskiego 62, fragment konstrukcji ciesielskiej w partii wieńczącej (fot. Z. Trubiłko)

18. Trzebiatów, an outbuilding on a site at 62, Wojska Polskiego street; portion of carpentry in crowning part

Biorąc pod uwagę przedstawione wyżej w znacznym skrócie wartości historyczne i kompozycyjne mieszczańskiego budownictwa w Trzebiatowie, należy opracować właściwy sposób jego rewaloryzacji. Oprócz omówionych uprzednio zasad ogólnych program rewaloryzacji powinien uwzględniać:

— poszanowanie zachowanych reliktyw i pierwotnego układu budynków, łącznie z posiadającymi wartość zabytkową reliktywami strukturalnymi;

— właściwe wyeksponowanie zewnętrznego i wewnętrznego wystroju architektonicznego oraz kompozycji przestrzennej;

— zachowanie i adaptację obiektów oficynowych, charakteryzujących rozwój zabudowy działki;

— dostosowanie programu użytkowego do możliwości adaptacyjnych poszczególnych budynków, z postulowaniem zasady przeznaczania przyziemia na cele usługowe.

Odrębnego potraktowania wymagają budynki, których wartość konserwatorska kryje się pod pojęciem „zabytkowego zespołu”. Zabudowa tego typu, nosząca ślady znacznych przekształceń, w większości wzniesiona jest w konstrukcji szachulcowej (na ogół z wyjątkiem ściany frontowej), która wobec braku odpowiedniej konserwacji uległa poważnej destrukcji. Wobec tego remont winien tu objąć całkowitą wymianę nietrwałych bądź uszkodzonych elementów konstrukcyjnych, z równoczesnym zachowaniem pierwotnych gabarytów, fasady, detalu architektonicznego oraz ujawnionych reliktywów o wartościach konserwatorskich (np. piwnice, schody, stolarka itp.). Rozwiązania funkcjonalne wewnętrznej przestrzeni, ograniczonej jedynie założeniami gabarytami, mogą być kształtowane stosunkowo swobodnie, w zależności od wymagań użytkowych. W uzasadnionych przypadkach możliwe jest również lokalizowanie mieszkań lub usług w układach nie pokrywających się z dawnym podziałem własnościowym budynków bądź działek. Wypadki takie wystąpić mogą szczególnie tam, gdzie stan techniczny istniejącej zabudowy umożliwia pozostawienie jedynie samych fasad w ciągu ulicznym (przykładem może być tu ciąg zabudowy wzdłuż północnej pierzei rynku). Wolna od zabudowy powierzchnia powinna zostać oczyszczona z bezwartościowych zabudowań oficynowych i gospodarczych, z wprowadzeniem na to miejsce zieleni, elementów małej architektury i urządzeń wewnątrzblokowych. Układ dawnego podziału własnościowego powinien zostać ucyfelniony przez odpowiednie rozwiązanie zagospodarowania terenu.

Dla sprawnego przeprowadzenia omówionych wyżej zabiegów rewaloryzacyjnych nieobojętny jest sposób ich organizacji. Jako podstawową zasadę należałoby tu przyjąć koncentrowanie robót w obrębie poszczególnych kwartałów, z uprzednim wykwaterowaniem z nich obecnych mieszkańców. Wymaga to oczywiście

jednorazowego utworzenia pewnej puli mieszkań przeznaczonych na przekwaterowania. Zasada taka pozwoliłaby na znacznie sprawniejsze przeprowadzenie robót remontowych, poprzedzonych pracami badawczymi i rozbiórkowymi oraz na kompleksowe oddawanie do ponownego zasiedlenia całkowicie urządzonych jednostek mieszkaniowych. W opracowanym przez Zakład Doświadczalny Politechniki programie restauracji starego miasta proponuje się w pierwszej kolejności podjęcie prac na terenie kwartałów położonych wzdłuż północnej strony ul. Słowackiego. Propozycja ta uzasadniona jest walorami kompozycyjnymi tej ulicy, złym stanem istniejącej zabudowy, niewielką liczbą rodzin wymagających przekwaterowania oraz możliwością podłączenia odrestaurowanych budynków do ciągów instalacyjnych wzdłuż ul. Lipowej, realizowanych obecnie równocześnie z nową zabudową w północnej części miasta.

2. Nowe budownictwo w obrębie starego miasta

Wprowadzaniu nowego budownictwa na teren staromiejski powinna towarzyszyć świadomość roli, jaką budownictwo to ma odegrać w procesie rewaloryzacji. W wypadku Trzebiatowa uzasadniona dążność do maksymalnego zachowania jego historycznego charakteru wymaga podporządkowania tej tendencji również nowo wznoszonych budynków i ich zespołów.

Konsekwencją takiego podejścia winno stać się dostosowanie nowych realizacji do skali zabudowy istniejącej, z zachowaniem umiaru w kompozycji i operowaniu detalem. W konkretnej sytuacji, nowa zabudowa na terenie starego miasta mieć będzie dwojaki charakter:

— zabudowy plombowej, wprowadzonej w pierzeje rynkowe oraz w ciągi zabudowy ulicznej, w miejscach, gdzie jest to niezbędne dla utrzymania jednolitego charakteru tych ciągów lub dla zamknięcia przypadkowo otwartych wnętrzy;

— zabudowy o charakterze osiedlowym, realizowanej na terenach obecnie jej pozbawionych na skutek zniszczeń wojennych bądź późniejszych ubytków.

Pierwszy z wymienionych przykładów odnieść trzeba przede wszystkim do rynku, do nie istniejącej przy nim ściany zachodniej, która uległa zniszczeniu. Brak zabudowy w tym miejscu zmienia w sposób zasadniczy proporcje placu, zniekształcając skalę zabytkowych budynków znajdujących się na rynku i wokół niego. Nowo projektowana architektura nie istniejącej pierzei, w formach w pełni współczesnych, powinna operować stosunkowo drobną skalą elementów, z zastosowaniem podziałów pionowych i poziomych, uwydatnionych barwą, indywidualnym opracowaniem otworów i detalu architektonicznego. Gabaryt tej zabudowy nie powinien przerastać wysokości pozostałych ścian rynku.

Na podobnych zasadach należałoby kształtować zabudowę plombową w ciągach ulicznych ulic: Wojska Polskiego, 2-go Pułku Ułanów, Sło-

19. Trzebiatów, zabudowa oficynowa na parceli przy ul. Wojska Polskiego 62, na pierwszym planie oficyna gotycka obecnie w znacznej części samowolnie rozebrana, stan z 1973 r. (fot. St. Latour)

19. Trzebiatów, an outbuilding on a site at 62 Wojska Polskiego street; on the first plan visible a Gothic outbuilding that in its prevailing part has been illicitly demolished in 1973

wackiego i Głębokiej. W parterach zaprojektowanych budynków powinny znaleźć się usługi, dostosowane swym programem do wytycznych planu ogólnego.

Typ zabudowy osiedlowej może być wprowadzony w północno-zachodnim rejonie starego miasta, na obszarze ograniczonym tyłami budynków północnej pierzei przyrynkowej i ul. Słowackiego z jednej, a ciągiem murów obronnych z drugiej strony oraz ulicami Kościuszki i Sienkiewicza. Na tym właśnie obszarze, gdzie ze starej zabudowy zachowały się tylko nieznaczne pojedyncze budynki, zlokalizowane zostało osiedle „Stare Miasto”, przewidziane na 1600 mieszkańców. Projekt osiedla, opracowany w dwóch wariantach w 1970 r. przez „Miastoprojekt” w Szczecinie, proponuje usytuowanie na omawianym terenie bloków mieszkal-

nych wielosekcyjnych, o wysokości od 3½ do 5 kondygnacji¹¹. Wariantowość rozwiązania polega na zastosowaniu odmiennego typu budynków. W wariantcie pierwszym zastosowano indywidualne projekty budynków, częściowo przykrytych wysokim dachem (il. 5). Wariant drugi opiera się na sekcji typowej, z zastosowaniem wyłącznie przykrycia płaskiego. Koncepcję wariantu drugiego należy uznać za niewłaściwą. Niesie bowiem ona za sobą zmianę kompozycji przestrzennej miasta, i to w wypadku, kiedy zachowany układ dawnych ciągów ulicznych, uzbrojenia i istniejącego za inwestowania uniemożliwia uzyskanie w zamian dobrych współczesnych rozwiązań kompozycyjnych. Wariant pierwszy, który opiera się w pewnej części na indywidualnych rozwiązaniach projektowych, jest na pewno korzystniejszy,

¹¹ Projekt ten w formie założeń techniczno-ekonomicznych sporządzony został dla drugiego i trzeciego typu realizacji osiedla „Stare Miasto” pod kierunkiem mgra inż. arch. Mariana Rąbka i uzyskał zatwierdzenie w wersji pierwszej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednakże ze względów oszczędnościowych inwestor — RDIM w Świnoujściu zalecił

realizację wariantu drugiego, opierającego się na segmentach typowych według katalogu Woj. Zestawu Projektów (poz. 5). Dokumentacja na pierwszy etap realizacji osiedla, obejmująca dwa budynki pięciokondygnacyjne w sąsiedztwie rynku, została sporządzona w terminie wcześniejszym.

jednakże i w nim pewne elementy budzą niepokój. Należą do nich szczególnie:

— pięciokondygnacyjne budynki projektowane na zapleczu północnej pierzei rynkowej; obiekty te swą bryłą „rozsadzają” dotychczasową skalę miasta;

— znacznie cofnięta linia nowej zabudowy wzdłuż ulic: Głębokiej i Kościuszki, przez co zdeformowane zostały wnętrza tych ulic, ukształtowane po części przez zachowaną przy nich historyczną zabudowę;

— niedostatecznie daleko posunięte próby rozczłonkowania elewacji, szczególnie w zakresie podziałów pionowych i różnicowania gabarytów.

Porównanie omawianych rozwiązań z projektami zrealizowanymi wcześniej na terenie starych miast, między innymi w Szczecinie i Stargardzie (pierwszy etap), przemawia zdecydowanie na korzyść tych ostatnich.

Na marginesie sformułowanych wyżej uwag wydaje się wskazać przywołując ogólnej zasady, że dopóki istnieją przeszkody w podejmowaniu decyzji dotyczących realizacji budynków indywidualnie projektowanych, lepiej jest nie wchodzić z nową zabudową na tereny starych miast. Nic się bowiem nie stanie, jeśli kształtowanie nowego oblicza dzielnic staromiejskich, wzrastających przez stulecia, nie nastąpi zaraz, w formie działania „od jednego zamachu”. Stopniowe wprowadzanie zabudowy, ale oparte na konsekwentnej realizacji optymalnych rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych, traktujących organizm staromiejski jako kompozycyjną całość, z uwzględnieniem jego cech indywidualnych, powinno stanowić podstawę postępowania przy rewaloryzacji zabytkowych zespołów.

3. Ruch kołowy w zabytkowym zespole

Wzrastająca niezwykle szybko liczba pojazdów stwarza coraz to większe trudności w rozwiązywaniu problemu komunikacyjnego nawet w miastach powstających niemal współcześnie. Tym bardziej trudno dostosować do potrzeb współczesnej komunikacji zabytkowe ośrodki miast, w których przekroje ulic odpowiadały potrzebom ruchu pieszego i pojazdów konnych.

Dotychczasowe próby rozwiązania tego problemu sprowadzały się na ogół do poszerzenia istniejących ulic poprzez przynajmniej jednostronne przesuwanie linii zabudowy lub częściowego bądź całkowitego eliminowania ruchu kołowego z zabytkowych obszarów. Drogą pośrednią lub towarzyszącą powyższym rozwiązaniom jest zasada segregacji ruchu i wprowadzanie układów jednokierunkowych.

Poszerzanie istniejących ciągów i tworzenie nowych dróg wyburzeń stosowano już dość dawno. Za przykład służyć tu może Corso Vittorio Emanuele w Rzymie, przebite według planów regulacyjnych z 1873 r. Po wojnie w Polsce prace tego typu podejmowane były niejednokrotnie i to zarówno w małych, jak i dużych miastach. Przykładami pozytywnymi mogą być ulice Marszałkowska czy Świerczewskiego w Warszawie lub Wielka w Szczecinie¹². Są to jednak nieliczne wyjątki. Inne przykłady, wzięte chociażby z terenu Ostródy czy Nowego Miasta lub od naszych sąsiadów z Wilna¹³, świadczą wymownie o niewłaściwości tego typu rozwiązań w odniesieniu do ośrodków staromiejskich. Doświadczenia wskazują, że koniecznością staje się dziś zasada eliminacji pojazdów z obszaru starych miast.

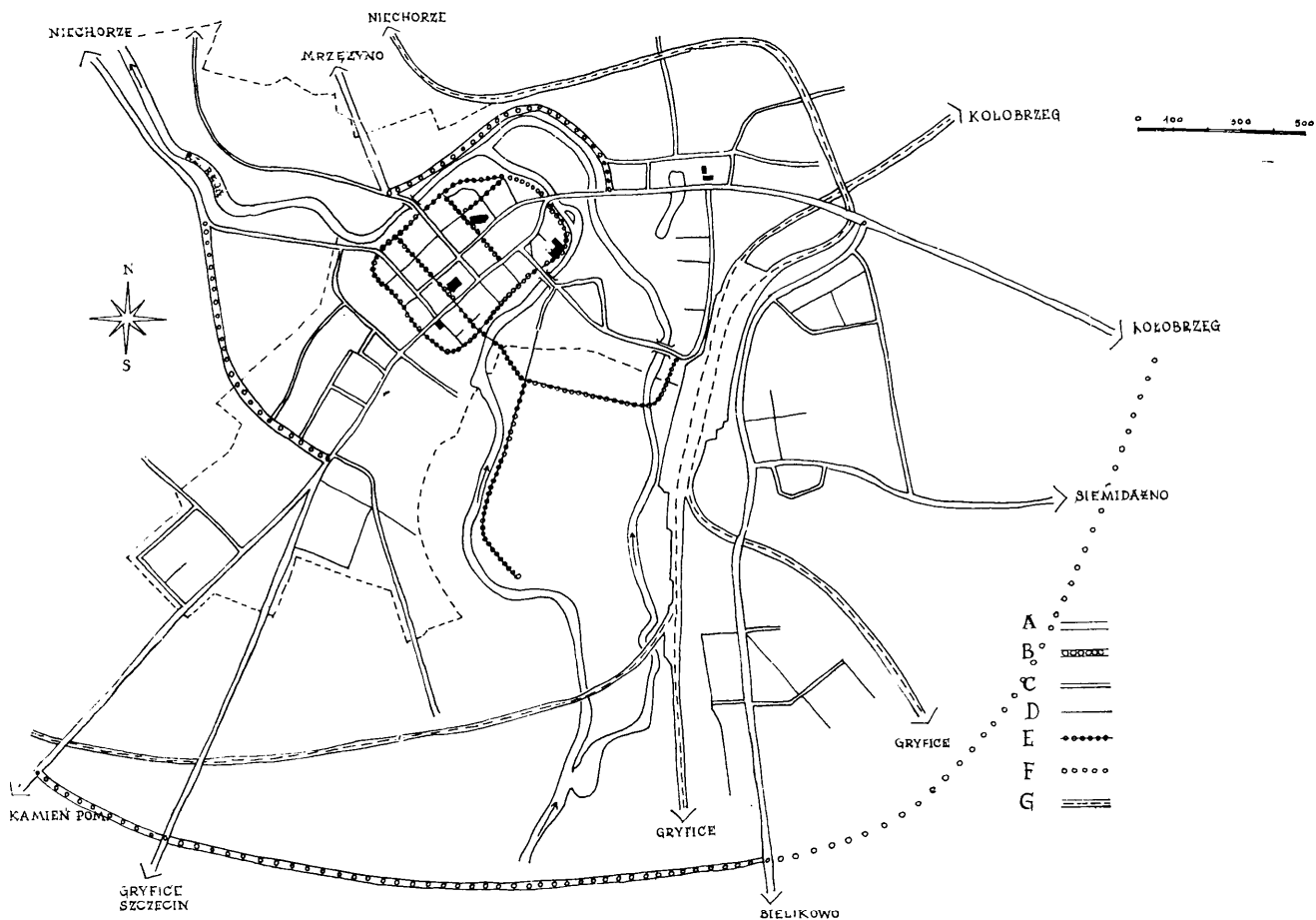
W warunkach Trzebiatowa nie zachodzi jeszcze potrzeba całkowitej eliminacji ruchu kołowego z zabytkowego obszaru, konieczne jest natomiast wyraźne jego ograniczenie. Plan ogólny zagospodarowania przewiduje wprowadzenie obwodnicy dla ruchu tranzytowego w rejonie na południe od miasta, jednakże jej realizacja ma nastąpić po roku 1985. Tymczasem wyeliminowanie ruchu tranzytowego, szczególnie ciężkiego, jest niezbędne już dziś. Wąskie ulice i zgrupowana wzdłuż nich zabudowa nie wytrzymują zwiększającego się stale natężenia ruchu, którego rezultatem jest zanieczyszczenie powietrza, niebezpieczeństwo kolizji, hałas, a także zagrożenia powstałe na skutek drgań, wywoływanych przez ciężkie pojazdy. W granicach starego miasta winien pozostać jedynie ruch lokalny, związany z życiem tej dzielnicy, oraz ograniczony ruch docelowy. Cały ruch tranzytowy natomiast należy prowadzić poza obszarem staromiejskim po obwodnicach łączących kierunek wschód-zachód z północą i południem. Możliwie szybko powin-

¹² Obecna ul. Wielka tylko w górnej części, między Bramą Portową a kościołem Św. Jakuba, przebiega trasą poszerzonej nieco w obie strony dawnej ul. Szerokiej. W części dolnej ma nowy przebieg: przez teren dawnej zabudowy, wprost na wylot przeprawy mostowej przez Odrę. Ze względu na zakrzywienie, znaczną różnicę poziomów, sięgającą blisko 20 m, usytuowanie na skarpie w środkowej części łuku potężnej bryły kościoła Św. Jakuba oraz wprowadzenie odpowiednio wysokiej nowej zabudowy po przeciwnej, południowej stronie ulicy utrzymana została równowaga w kompozycji przestrzennej całego układu. Nie dało się jednakże uniknąć fałszywego wrażenia, że obszar starego miasta kończy się na północnej linii zabudowy tej ulicy, i że stanowi ona przedłużenie sze-

rokiem ciągów komunikacyjnych założonych na terenie nowożytnych obwałowań miejskich, jak to ma rzeczywiście miejsce w wypadku al. Niepodległości czy pl. Żołnierza.

¹³ Przeprowadzone w pierwszych latach po wojnie poszerzenie przebiegającej przez środek miasta ul. J. Basanavičausa do rozmiarów monumentalnej alei zmieniło całkowicie charakter tego ciągu ulicznego, z wyraźną szkodą dla zespołu staromiejskiego i bez żadnej rekompensaty w postaci uzyskania jakichkolwiek nowych walorów kompozycyjnych bądź funkcjonalnych. Rozwiązanie to jest dzisiaj także negatywnie oceniane przez większość architektów miasta Wilna.

20. Trzebiatów, schemat układu komunikacyjnego z uwzględnieniem zmian zmierzających do ograniczenia ruchu kołowego w obrębie starego miasta: A — główne ulice w ciągach dróg państwowych, B — proponowane obwodnice, C — ulice i drogi o charakterze lokalnym, D — dojazdy wewnętrzne, E — ciągi piesze, F — obwodnica „dla perspektywy”, G — koleje normalno- i wąskotorowe

20. Trzebiatów, a schematized drawing of traffic system showing the planned changes aiming at confining the traffic loads with in the Old Town district: A — main streets included to runs of national highways, B — proposed by-pass roads, C — streets and roads of local character, D — internal accesses, E — pedestrian routes, F — a by-pass road enabling the panoramic sighting of the town, G — normal and narrow-gauge railways

no również nastąpić zamierzone w planie przeniesienie dworca PKS w rejon dworca PKP, z równoczesnym poprowadzeniem tras dojazdowych do niego z ominięciem zabytkowej dzielnicy. Sugestie zmian w układzie komunikacyjnym zawiera il. 20¹⁴. Ruch lokalny, prowadzony na zasadach ruchu jednokierunkowego, powinien zostać utrzymany na głównych ciągach ulicznych, z zamianą ulic pozostałych na ciągi pieszo-jezdne, jednakże bez zmiany ich pierwotnego ukształtowania. Segregację ruchu należałoby oprzeć na przeprowadzonych studiach w tym zakresie, z uwzględnieniem warunku pełnej funkcjonalności zaprogramowanej sieci drogowej.

4. Uzbrojenie terenu

Obecny stan sieci i urządzeń instalacyjnych w obrębie starego miasta, jak zostało to już stwierdzone uprzednio, jest wysoce niedostateczny. Wytyczne dotyczące przebudowy tych urządzeń (określone w planie zagospodarowania przestrzennego i rozwiązaniach szczegółowych) zmierzają do pełnego ich usprawnienia poprzez wymianę istniejącej sieci, budowę nowych ujęć wody i oczyszczalni ścieków oraz nowego źródła zaopatrzenia w gaz i energię cieplną. Przy realizacji takiego programu należałoby zwrócić uwagę na potrzebę ujednolicenia w miarę możliwości przebiegu tras ciągów

¹⁴ Zaproponowane na il. 20 rozwiązanie tras komunikacyjnych z ominięciem terenu starego miasta uwzględnia możliwość wykorzystania na ten cel istniejących obecnie ciągów ulicznych, po ich odpowiedniej adaptacji. Stwarza to realne warunki przybliżenia czasu realizacji tych tras. Wyjątek stanowi jedynie odcinek

obwodnicy południowej, łączący kierunek prowadzący na Kamień Pomorski z kierunkiem na Gryfice. Odcinek ten został jednak poprowadzony po trasie przyszłej obwodnicy proponowanej w planie ogólnym, przewidzianej do realizacji po roku 1985.

